

Тарас ГОРБАЧЕВСЬКИЙ, Оксана РУДА

[Рец. на кн.]: Ormiański pasterz Lwowa ksiądz arcybiskup Józef Teodorowicz na tle dziejów ormiańskich / [red. Włodzimierz Osadczy, ks. Mirosław Kalinowski, Marko Jacov]. – Lublin; Lwów, 2015. – 271 s.

Упродовж віків на українських землях свою другу батьківщину знаходили представники народів, гнані в пошуках кращої долі, рятуючись від релігійних, політичних чи національних переслідувань. Більшість із них творили автономні громади, зберігаючи власні мову, традиції, вірування, водночас збагачуючи українську культуру. Невід’ємною часткою історії поліконфесійного та поліетнічного Львова стала вірменська громада. Прагматичні й помірковані в діях вірмени попри свою нечисленність часто виступали посередниками у вирішенні складних міжетнічних проблем на теренах Галичини. Гармонійному міжетнічному розвитку поляків, німців, українців, вірмен сприяли їхні християнські традиції, а також авторитет церковних єрархів.

Важливу роль у налагодженні діалогу між народами Галичини відіграв архієпископ Львівський Вірменської Католицької Церкви Юзеф Теодорович (1864–1938). Поряд із митрополитом Андреем Шептицьким та архієпископом Юзефом Більчевським, він належав до плеяди видатних католицьких пастирів Галичини. Саме Ю. Теодорович був остатнім з архієпископів, які упродовж 1630–1938 рр. очолювали Львівську вірмено-католицьку митрополію.

У рецензованому виданні “Вірменський пастир Львова. Архієпископ Юзеф Теодорович на тлі вірменської історії” постать останнього Львівського католицького єпископа вірменського обряду, його пастирське служіння та громадсько-політична діяльність висвітлені крізь призму трагічної історії вірменського народу. Книга також тематично охоплює комплекс проблем етнокультурного життя вірменської громади Львова, висвітлення яких допомагає глибше осягнути етнодержавні та соціокультурні реалії.

Видання, присвячене 100-річчю пам’яті геноциду вірмен, містить доповіді дослідників вірменської історії з Любліна, Кракова, Глівіце, Львова та Рима, виголошені на Міжнародній науковій конференції, приуроченій 75-річчю від дня смерті архієпископа Юзефа Теодоровича, що відбулася 4 грудня 2013 р. у Люблінському католицькому університеті Івана Павла II (Польща), а також статті знаних українських і польських вірменологів, які значно розширили тематику представлених розвідок. Усі вміщені у книзі тексти написані польською мовою, деякі ще й перекладені італійською. Видання ілюстроване унікальними фотографіями.

Вихід у світ книги “Вірменський пастир Львова...” листовно благословили ординарій вірних вірмено-католицького обряду в Польщі, архієпископ-митрополит Варшавський кардинал Казимир Нич та архієпископ-митрополит Львівський

Мечислав Мокшицький. Вони висловили вдячність упорядникам й авторам за ґрунтовне висвітлення постаті архієпископа Ю. Теодоровича, якого кардинал Казимир Нич охарактеризував як “великого пастиря, теолога, державного діяча, хранителя багатовікової історії польських вірмен”. Архієпископ Мечислав Мокшицький, з-поміж іншого, зазначив, що останній митрополит вірменського обряду “вписався в історію Церкви та Польщі як... патріот і красномовний проповідник”, залишив по собі багату духовну спадщину. Обидва єпископи відзначили, що вміщення у виданні праць видатних дослідників традицій Східних Церков та патріарха Вірменської Католицької Церкви Нерсеса Бедроса XIX значно підвищило його наукову значущість.

Серед публікацій – промова ректора Люблінського католицького університету Івана Павла II проф. Антоні Дембінського, виголошена на відкритті конференції. У ній зазначається, що цей захід – свідчення живої пам’яті та вірності традиціям мультикультуралізму, толерантності і християнської єдності, незважаючи на обрядові та мовні відмінності. А участь у конференції патріарха Нерсеса Бедроса XIX засвідчує, що примножувані століттями культурно-релігійні надбання польських вірмен не забуті, їх ревно охороняють і достойно поповнюють представники католицької спільноти вірмен, яку очолює Його Святість Патріарх.

У вступній статті про непересічну особистість Ю. Теодоровича авторства директора Центру UCRAINICUM Люблінського католицького університету Івана Павла II, упорядника та співредактора видання проф. Володимира Осадчого акцент зроблено на неординарній особистості вірменина-католика, патріота польської державності й водночас політика, який прагнув гармонійного співжиття усіх народів Другої Речіпосполитої. Його поважали і шанували далеко за межами Львова та вірменської общини, а його поміркована християнська позиція й політичні погляди об’єднували суспільство. Порівнюючи трактування ролі та образу Церкви в суспільстві різними церковними єрархами, автор відзначає, що Ю. Теодорович був непоступливим у питанні поширення впливу Католицької Церкви на всі сфери державного життя. Видатний богослов і церковний діяч прагнув відродити близьку до оригіналу вірменську духовність, водночас шукаючи способів політичного входження в єдиний польський простір, про що йдеться в дослідженні.

Наступною у виданні вміщена лаудація на честь патріарха Нерсеса Бедроса XIX з нагоди вручення йому Золотого диплома богословського факультету Люблінського католицького університету Івана Павла II, яку виголосив декан цього факультету проф. о. Мірослав Каліновський.

У промові Глави Вірменської Католицької Церкви Його Блаженства Патріарха Кілійського для вірмен Нерсеса Бедроса XIX подано загальний нарис історії Вірменської Католицької Церкви від прийняття вірменами християнства в 301 р. і до сучасності, з детальним висвітленням минулого львівської вірменської громади, яка бере свій початок із кінця XIII ст., коли тут почали осідати біженці. Відзначено важливу роль Вірменської Церкви в консолідації та збереженні національно-релігійної ідентичності як вірменської громади Львова, так і інших українських міст. Простежуючи, як змінювалося становище вірменської католицької єпархії у Львові за часів давньої Речіпосполитої, Австрійської, а згодом Австро-Угорської монархії та Другої Речі Посполитої, автор відзначає, що внаслідок воєнних дій, німецького та радянського терору Церква значно ослабла, а чисельність духовенства зменшилася.

Практично знищена радянською владою Львівська вірменсько-католицька єпархія з відновленням незалежності України 1991 р. поступово почала відроджуватися.

Дослідник історії Церкви римо-католицький єпископ Ян Копец проаналізував діяльність вірмено-католицьких душпастирських осередків у сучасній Польщі. На прикладі історії вірменської спільноти Глівіце автор показав, яких зусиль довелося докласти вірменам, щоб за притаманної усім повоєнним вірменським осередкам Польщі нестабільної ситуації позбутися впливу ментальності діаспори, подолати проблеми з консолідацією і забезпеченням відповідної душпастирської опіки, а також зі служінням Богові задля зміцнення та стабілізації власних позицій.

Польський сходознавець Єжи Вирозумські представив історію вірменського народу в давній Польщі, починаючи з XIV ст., часу інкорпорації заселених вірменами українських теренів до складу Польської держави, зосередивши увагу на висвітленні становлення і функціонування інститутів самоврядування вірменських громад у XIV–XVII ст. Є. Вирозумські зауважив, що правовою підставою для функціонування вірменського суду послужило надання в 1356 р. Львову магдебурзького права, за яким вірмени, як і інші національні меншини, одержали право судитися у власному вірменському суді під головуванням міського вйїта. Затверджений 1519 р. королем Сигізмундом I Вірменський статут – кодекс матеріального права – вплинув на ефективність урегулювання у Львові цивільних, кримінальних і сімейних відносин, усунення непорозумінь у визначених цим статутом сферах. Згодом його чинність поширилася на інші вірменські осередки. Натомість “Порядок судів і справ вірменського права” з 1604 р., на підставі якого провадилося судочинство у вірменському суді, засвідчив пожвавлення асиміляційних процесів серед вірмен, які, зберігаючи ідентичність та залишаючись відданими церковній традиції, ставали лояльними громадянами Польщі.

Становище вірмен у Галичині другої половини XVIII – початку XX ст. висвітлив польський дослідник Кшиштоф Стопка. Він простежив зміну статусу вірменських громад Галичини внаслідок уніфікації законів, зокрема поширення наприкінці XVIII ст. загальноімперського законодавства, яке не передбачало особливого автономного статусу для національних меншин чи громад. Саме тому в XIX ст. компактні вірменські поселення почали зникати. Автор подав відомості про чисельність і розселення вірмен на галицьких теренах, описав зміни, які відбулися у Вірменській Католицькій Церкві, схарактеризував особливості мовної й етнічної асиміляції вірменського населення, його спроби зберегти національну ідентичність.

Особистість архієпископа Ю. Теодоровича стала об’єктом дослідження знаних польських учених о. Станіслава Вілька та Мечислава Риби, а його богословський доробок детально висвітлив польський богослов о. Славомір Павловський.

Коротко окресливши життєвий шлях, церковно-релігійну, громадсько-політичну діяльність архієпископа, виокремивши його проповідницьку та душпастирську роботу, о. С. Вільк і М. Рибка зосередилися на його політичних поглядах та переконаннях, спробах мирно вирішити міжетнічні конфлікти в Галичині, досягти церковного зближення римо-католиків і греко-католиків та єдності між поляками й українцями як в Австро-Угорській імперії, так і в багатонаціональній Другій Речіпосполитій. Зауважмо, що у проповідях і виступах архієпископ неодноразово підтримував та пропагував міф “історичної місії Польщі на Сході”.

Ставлення архієпископа до української проблеми, зокрема до спроб українського народу відродити самостійну державу, польсько-української війни 1918–1919 рр., висвітлив Володимир Осадчий. Автор зауважив, що, близький у поглядах до націонал-демократів, архієпископ критично ставився до відбудови українцями самостійної держави та реалізації федеративної концепції Ю. Пілсудського. Натомість на дипломатичному полі Ю. Теодорович доклав чималих зусиль задля вирішення питання східного кордону Польщі. Саме він відіграв визначальну роль у приєднанні етнічних українських земель до Другої Речіпосполитої. Однак, на відміну від ендеків, архієпископ відстоював створення сприятливих умов для розвитку українців, що, на його думку, мало забезпечити мирне співіснування двох народів у кордонах однієї держави. У статті також описано взаємини Ю. Теодоровича з митрополитом А. Шептицьким, яких, як зауважив автор, розділяла прірва в баченні політичного майбутнього Галичини.

Надзвичайно цікавим є дослідження польського вченого А. Земби “Чи можна бути вірменським патріотом і польським католицьким єпископом водночас? Архієпископ Ю. Теодорович як вірменин”. Сам архієпископ неодноразово зазначав, що відчуває себе поляком, а не представником національної меншини. Залишившись у системі польських політичних координат, Ю. Теодорович відстоював ідею сильної Речіпосполитої, а під час польсько-української війни 1918–1919 рр. виконував функцію своєрідного посередника в переговорах А. Шептицького та Ю. Більчевського.

Український дослідник вірменської культури Львова Юрій Смірнов представив архієпископа Ю. Теодоровича як будівничого кафедрального собору Львівської вірмено-католицької архієпархії, який зараз належить до світової спадщини ЮНЕСКО.

Оскільки книга вийшла у 100-ту річницю пам’яті геноциду вірмен в Османській імперії, на сторінках видання знайшла відображення і ця тематика. Зокрема цій проблемі присвячені статті Губерта Лашкевіча та Марко Якова.

Загалом рецензоване видання суттєво збагатило джерела вивчення як історії вірменського народу та Вірменської Церкви, так і особистості архієпископа Ю. Теодоровича – визначного церковно-релігійного та громадсько-політичного діяча, видатного богослова, а також речника українсько-польського культурного зближення і політичного примирення.